

УДК 343.977

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2020.12-3.18>

Мірковець О.М.

здобувач

Донецький юридичний інститут МВС України

**ВІДОМОСТІ ПРО ОСОБУ ЗЛОЧИНЦЯ В СТРУКТУРІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ РОЗБОЇВ, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ**

Особа як об'єкт дослідження передбачає багатоаспектний та багаторівневий аналіз її сутності. Найбільш загальні положення про особу формуються філософією, яка є методологічною основою для конкретних галузей знань. Філософський підхід у розумінні сутності особи передбачає єдність внутрішньої сторони (свідомість) та зовнішньої сторони (діяльність). Філософія розглядає особу як продукт соціального розвитку, як єдність загального, особливого і одиничного. У цьому розумінні людина (особа) є результатом еволюції всього людського роду, успадковує і відображає соціальний досвід усіх попередніх поколінь. Разом з тим особа володіє також деякими неповторними ознаками і якостями, Що відображають її індивідуальний життєвий досвід, буття, обумовлене конкретним змістом її сімейних, виробничих, побутових та інших відносин, зв'язків, а також мікросередовища, в якому вона перебуває. Таким чином, людину як особистість формує вся сукупність матеріальних, політичних, ідеологічних, моральних, правових, побутових, культурних, естетичних та інших умов, які складають зміст буття і їх відображення в суспільній та індивідуальній свідомості. Викладене положення створює підґрунтя для розвитку криміналістичного підходу до пізнання особи [1, с. 251].

Особа злочинця як складовий елемент криміналістичної характеристики вивчається майже всіма вченими-криміналістами. Однак питання про ознаки та властивості особи злочинця, які потрібно досліджувати в межах криміналістичної характеристики, залишається відкритим. Під криміналістичним ви-

вченням особи варто розуміти встановлення криміналістично значимої інформації про особу злочинця, жертву злочинного посягання й інших учасників процесу розслідування [2, с. 28].

Можна виділити чотири основних групи криміналістичних завдань, вирішення яких базується на використанні інформації про людину.

Перша група завдань пов'язана із встановленням тотожності особи з комплексу її ознак і властивостей, які в тому чи іншому вигляді відображаються зовні.

Друга група завдань припускає вивчення таких ознак і властивостей людини, що пов'язані з встановленням фактичної картини злочину. Включає виявлення й узагальнення широкої інформації про індивідуальні соціально-психологічні властивості злочинця і жертви злочину, якими обумовлені їх мотивація і конкретні дії, що відносяться до розслідуваного злочину (спосіб вчинення злочину, характер зв'язку між злочинцем і потерпілим і т.д.).

Третя група завдань пов'язана із визначенням оптимальної лінії поведінки осіб, що розслідують злочин, з урахуванням їх взаємодії з іншими учасниками розслідування, та розглядається криміналістичною тактикою. У центрі уваги зосереджуються психофізіологічні, психологічні і соціально-психологічні характеристики людей, адже саме вони враховуються при виборі тактики.

Четверта група завдань, при вирішенні яких використовується інформація про особу, пов'язана зі здійсненням криміналістичної профілактики [3, с. 171–174].

Поняття «особа злочинця» поєднує в собі соціологічне поняття особи і юридичне – злочинець. Тому дана проблема повинна розв'язуватися, виходячи із загального вчення про особу як таку [4, с. 235]. Ще більш широким є поняття «людина», яке охоплює нерозривну єдність двох сторін її суті: соціальної та біологічної. У понятті «особа» фіксуються тільки її соціальні ознаки. Особа – це соціальна якість людини, те, ким вона стала у процесі соціалізації. Ці якості особи визначаються рівнем її свідомості, змістом внутрішнього духовного світу. Обумовлена соціальним середовищем і попереднім досвідом, свідомість стає активним елементом особи, визначаючи у конкретних випадках вибір нею тієї чи іншої форми поведінки [5, с. 16].

Як особи люди є дуже різними. Одні з них активно сприяють суспільному прогресу, інші, навпаки, перешкоджають йому: ухиляються від корисної праці, стають порушниками публічного порядку або займають ще якусь антисоціальну позицію. Цінність особи залежить насамперед від її реального внеску в загальний суспільний поступ. Ознаки особи можуть бути як позитивними, так і негативними. Останні найбільш характерні для особи злочинців. Таким чином, поняття «особа злочинця» торкається соціальної суті людини, яка вчинила злочин, тобто порушила норми кримінального права. Вивчення особи злочинця підпорядковане встановленню механізму злочинної поведінки, її детермінації і розробці на цій основі обґрунтованих рекомендацій щодо запобігання злочинам [6, с. 17–18].

У філософському розумінні особа – продукт соціального розвитку, єдність загального, особливого і одиничного. Вона являє собою результат еволюції людського роду, успадковує і відображає соціальний досвід усіх попередніх поколінь. Водночас особа вбирає в себе ознаки певного суспільного устрою, до якого вона належить, що проявляється в її свідомості і світогляді. Окрім того, людина наділена неповторними рисами, що відображають її індивідуальний досвід, який

обумовлений конкретним змістом сімейних, виробничих, побутових та інших відносин, тобто тим мікросередовищем, в якому вона живе. Все це має важливе значення для правильного розуміння суті особи злочинців, розкриття механізму формування їх криміногенних властивостей, а також для корекції їх поведінки.

Людина не народжується особою, а стає нею в процесі входження в соціальне середовище та засвоєння ідей, поглядів, норм моралі і поведінки, властивих соціуму, до якого вона належить. Процес, протягом якого людина набуває свого конкретного соціального змісту, називається соціалізацією. Дефектом соціалізації є особа злочинця. Від народження ніхто не приречений на вчинення злочинів; злочинцями стають внаслідок неправильної соціалізації [7, с. 144].

Оскільки поняття «особа злочинця» має соціально-правовий характер, то вчинення злочину проявляє в особі тільки її антисуспільну спрямованість, але не розкриває повністю її соціальної сутності. Правильне судження про людину в цілому можливе лише на підставі усіх її ознак і проявів, співвідношення соціально-позитивних і соціально-негативних рис. Але у будь-якому разі особі злочинця притаманна деформація моральних переконань, життєвих установок, інтелектуальних та емоційно-вольових якостей. Морально-психологічні особливості особи злочинця знаходяться у діалектичному зв'язку з її соціальними властивостями і повинні розглядатися у цій єдності.

Виходячи з наведеного, можна констатувати, що особа злочинця – це сукупність соціально значимих ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні норм кримінального права. З даного визначення випливають такі висновки: 1) негативні соціальні умови формують особу злочинця, що проявляється у факті вчинення злочину; 2) самі по собі криміногенні властивості не дозволяють вважати особу злочинцем до вчинення нею злочину; 3) до уваги необ-

хідно брати як криміногенні фактори, що відбилися у свідомості особи і сформували в неї здатність вчинити злочин, так і ті, які сприяли вчиненню конкретного злочину.

На думку Ю. М. Антоняна особа злочинця є не що інше, як модель, абстракція, що поєднує в собі найбільш характерні особливості особи злочинця як соціального та психологічного типу. Далеко не кожна людина, яка вчинила злочин, може бути названа представником цього типу, оскільки останній складається тільки з його характерних представників [8, с. 20]. У свою чергу, Є. К. Волконська, зауважує, що особа злочинця – складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, які характеризують особистість, її моральний світ, що взяті в розвитку і в взаємодії з соціальними та індивідуальними життєвими умовами, які в тій чи іншій мірі визначили вчинення злочину [9, с. 19], а М. І. Єнікєєв – це сукупність типологічних якостей індивіда, які обумовили вчинене ним злочинне діяння [10, с. 47]. У свою чергу С. А. Шалгунова, визначає, що особа злочинця, як і будь-якої іншої людини, характеризується різноманіттям ознак: демографічних (статтю, віком, станом здоров'я), моральних (світоглядом, інтересами, спрямованістю), соціальних (трудових, сімейно-побутових) та психологічних (емоціями, темпераментом, вольовими якостями тощо). Ці ознаки відбиваються у індивідуальних властивостях особи злочинця, його відносинах з потерпілим. У психології існує визначення психологічної структури особи, що складається з чотирьох підструктур: 1 – спрямованість особи (потяги, бажання, інтереси, ідеали, світогляд, переконання), що формується у процесі виховання; 2 – досвід (знання, вміння, навички і звички, набуті особистим досвідом, навчанням, але вже з помітним впливом біологічних якостей особи); 3 – охоплює індивідуальні особливості окремих психічних процесів як форм відображення, це – емоції, відчуття, мислення, сприйняття, увага, почуття, воля, пам'ять; 4 – біологічно обумовлена, що поєднує темпе-

рамент особи, її статеві і вікові якості, а також патологічні зміни [11, с. 128-129].

На фоні погіршення роботи по розкриттю та розслідуванню злочинів з 2011 року спостерігається постійне зменшення кількості виявлених осіб, які їх вчинили. У 2019 році їх чисельність зменшилася на 6,9 % і склала 141 (2014 р. – 159 – 15,2 %). Абсолютну більшість виявлених злочинців, 96,2 %, традиційно становили чоловіки (2014 р. – 87,1 %). Прогноз щодо поступового зростання відсотку жінок серед злочинців на даний час не підтверджується. Група осіб, які не працюють і не навчаються, залишається домінуючою серед виявлених злочинців. Це дозволяє констатувати наявність в країні маргінального прошарку населення, представники якого виявляють підвищену схильність до злочинної поведінки. Варто зауважити, що особи, які вчиняють цей різновид розбою дещо старші від осіб, що вчиняють інші види розбійних нападів. Так у відсотковому співвідношенні неповнолітні складають лише 6 %, особи віком від 18 до 24 – 27 %, особи віком від 25 до 35 – 29,6 %, особи віком від 35 до 45 – 29,7 %, старші 45 років – 7,7 %.

До криміналістичної характеристики особи злочинця обов'язково повинні входити дані, що характеризують процеси утворення та функціонування організованої групи. Яскраво вираженою особливістю вчинення розбійних нападів є розподіл ролей між членами організованої групи. Незважаючи на відмінності структурних побудов організованих груп, що визначаються спрямованістю їх злочинної діяльності і територіальним охопленням підконтрольних територій, в них можна виділити три рівні ланок: нижній (виконавчі ланки); середній (організаційно-контрольні ланки); верхній (лідер-організатор, керівники). Узагальнивши дані вивчених кримінальних справ щодо особи учасників організованих груп, можна стверджувати, що представники вищих і частково середніх ланок таких груп володіють кримінальним авторитетом, що ґрунтується на злочинному досвіді й особи-

стісних якостях. 65,3% лідерів організованих груп раніше були судимі, із них 46,3% – за вчинення корисливо-насильницьких злочинів [12, с. 12]. Зазвичай, лідер чоловік до 40 років, який має організаторські здібності, високі волеві якості, розвинений аналітичний інтелект і прогностичні спроможності, здатний чинити психологічний вплив на підлеглих, розробляти загальну стратегію і тактику злочинної діяльності та конкретні злочинні операції, володіє навичками конспірації, орієнтований на отримання надприбутків, іноді має вагомні корупційні зв'язки. Крім того, йому часто властиві такі психологічні риси, як легкість ухвалення рішення про використання насильства до людей; рішучість у діях; швидкість орієнтування та прийняття рішень у складних для групи ситуаціях тощо. Для розбоїв не характерна особиста участь лідера організованої групи в їх вчиненні. Він виконує переважно організаторські, управлінські й ідеологічні функції в групі. Далі за ієрархією йдуть, так звані, групи забезпечення і безпеки, які: здійснюють контроль за діяльністю виконавців; вживають заходи для підвищення ефективності їх діяльності; розв'язують конфлікти всередині групи; організують охорону лідера; контролюють дотримання норм і традицій злочинного світу; реалізують злочинно здобуті цінності тощо. Виконавці злочинів представляють нижню ланку організованої групи. Більшість із них фізично добре розвинені, мають суттєву спортивну підготовку, досконало володіють вогнепальною зброєю та навичками водіння автомобіля. Під час проведеного П. М. Коренєвим опитування 64% слідчих вказали, що, як правило, до кримінальної відповідальності притягаються лише виконавці злочинів [13, с. 37]. Ускладнює ситуацію те, що нині недостатньо науково обґрунтованих рекомендацій щодо викриття організаторів злочинних угруповань. Більшість проанкетованих В. Б. Школьнім слідчих (88,6%) та оперативних уповноважених (86,1%) назвали цю обставину однією з причин низької ефективності розслідування злочинів [14, с. 13].

Особа злочинця та специфіка його злочинної поведінки є важливим елементом механізму злочинної діяльності. Вченими виділяються два механізми злочину – зовнішній (всі дії злочинця, що супроводжуються утворенням матеріальних слідів) і внутрішній (процеси, які відбуваються в психіці злочинця та впливають на його поведінку). Таким чином, механізм розбою виступає інтегруючою ланкою його криміналістичної характеристики, що відображає у взаємодії особу злочинця й обстановку нападу і, як наслідок, забезпечує цілісне пізнання злочинної події. У результаті особистісно-смысловий механізм вчинення розбійного нападу розвивається як продукт взаємодії мотиваційно-смыслові сфери, вираженої в особі злочинця, з конкретною життєвою ситуацією, представленою в обстановці даного злочину. Подія злочину, як цілісне явище, ґрунтується на закономірностях відображення внутрішнього світу особи злочинця в обстановці вчинення злочину [15, с. 57].

Територію дії організованих злочинних груп, які вчиняють аналізовані діяння, можна розділити на регіональні (57,9 %), міжрегіональні (41,3 %), а також діючі як на території України, так і сусідніх країн (0,8 %).

За ступенем організованості виділяються організовані злочинні групи високоорганізовані, стійкі, створювані для здійснення постійної злочинної діяльності (79,3 %), в яких незмінним залишається організатор та «кістяк» групи, окремі члени групи в процесі вчинення злочинної діяльності можуть змінюватися (12,4 %), сформовані для вчинення одного або декількох нападів, як правило, в нетривалий період часу (8,3 %).

Особливе місце в структурі всіх організованих злочинних груп займає їх лідер. Проведене емпіричне дослідження показує, що в абсолютній більшості випадків лідер організовані злочинні групи, які вчиняють розбої на автодорогах, – це одночасно і організатор злочинної групи. Для розбоїв в складі групи характерна участь лідера (організатора) організовані злочинні групи в їх вчиненні (мало місце

в 90,1 % вивчених кримінальних провадженнях). Ще в 3,3 % вивчених кримінальних провадженнях лідер (організатор) брав участь у вчиненні злочинів на початковому етапі злочинної діяльності групи (в перших нападах) і лише в подальшому почав виконувати в основному злочинно-управлінські функції в організовані злочинні групи.

Вікова характеристика лідерів (організаторів) організованих злочинних груп, які вчиняють аналізовані діяння, виглядає наступним чином від 25 до 35 років (48,7 %) і від 35 до 50 років (41,3 %). Майже дві третини (65,3 %) лідерів, які вчиняють аналізовані діяння, – це особи, раніше засуджені. При цьому 46,3 % таких осіб були раніше засуджені за вчинення корисливо-насильницьких злочинів. У 5 % лідерами організованих злочинних груп були діючі або колишні співробітники правоохоронних та інших силових органів, 41,4 % вивчених випадків лідери організованих злочинних груп займалися підприємницькою діяльністю (в т. ч працювали в комерційних структурах), а 48,7 % лідерів організовані злочинні групи не мали постійних офіційних джерел доходу. Освітній рівень лідерів (організаторів) злочинних груп – це переважно середня або середньо-спеціальна освіта (72,7 %).

У переважній більшості випадків (95,9 %) організаторами організовані злочинні групи були громадяни України, в 4,1 % – громадяни інших держав (Російська Федерація, Грузія, Узбекистан).

Яскраво вираженою особливістю вчинення розбійних нападів на автошляхах виступає розподіл «ролей» між членами злочинної гру-

пи (мало місце в 92,6 % вивчених розбійних нападів на автошляхах). Рядові члени організовані злочинні групи, які вчиняють розбої на автодорогах – це особи переважно у віці від 25 до 35 років (48 %) і від 35 до 50 років (35 %), 53 % – раніше засуджені, причому 33,4 % за вчинення корисливо-насильницьких злочинів, 6,6 % раніше спільно відбували покарання в місцях позбавлення волі разом з організатором організованої злочинної групи; є чинними або колишніми співробітниками правоохоронних та інших, силових органів (7,8 %), 62,1 % – не мали постійного офіційного джерела доходу.

Таким чином, сформульовано криміналістичний портрет особи, яка вчиняє розбійні напади на водіїв автотранспортних засобів: це громадянин України чоловічої статі (96 %), віком від 19 до 35 років (86,3 %), який закінчив середній загальноосвітній навчальний заклад (71 %), на момент вчинення злочину не навчався і не працював взагалі (56 %); негативно ставиться до навчання і тому формально відвідував навчальний заклад (46,7 %), періодично вживає спиртні напої (55,6 %); його ціннісні орієнтації та правосвідомість спрямовані на споживацький спосіб життя, повну свободу дій (44,7 %) та високооплачувану роботу (39,8 %), матеріальну забезпеченість і багатство (37,7 %); це людина з середнім інтелектом, абстрагованим мисленням, порушенням регуляції поведінки та інтелектуального контролю, що викликає безумовність задоволення бажань і потреб (90 %), судимий (25,1 %), з корисливою мотивацією (98 %), який здатен на групове вчинення розбою (65 %).

Анотація

Особа як об'єкт дослідження передбачає багатоаспектний та багаторівневий аналіз її сутності. Найбільш загальні положення про особу формуються філософією, яка є методологічною основою для конкретних галузей знань. Філософський підхід у розумінні сутності особи передбачає єдність внутрішньої сторони (свідомість) та зовнішньої сторони (діяльність). Філософія розглядає особу як продукт соціального розвитку, як єдність загального, особливого і одиничного. У цьому розумінні людина (особа) є результатом еволюції всього людського роду, успадковує і відображає соціальний досвід усіх попередніх поколінь. Разом з тим особа воло-

діє також деякими неповторними ознаками і якостями, Що відображають її індивідуальний життєвий досвід, буття, обумовлене конкретним змістом її сімейних, виробничих, побутових та інших відносин, зв'язків, а також мікросередовища, в якому вона перебуває. Таким чином, людину як особистість формує вся сукупність матеріальних, політичних, ідеологічних, моральних, правових, побутових, культурних, естетичних та інших умов, які складають зміст буття і їх відображення в суспільній та індивідуальній свідомості. Викладене положення створює підґрунтя для розвитку криміналістичного підходу до пізнання особи.

У ході розслідування розбійного нападу, вчиненого організованою групою, варто встановлювати такі криміналістично значущі особистісні особливості нападників: соціально-демографічні (стать, вік, місце проживання, національність, освіту, професію, рівень доходу, соціальний статус, сімейний стан, наявність судимості, характер і тривалість злочинної поведінки, обставини входження до складу організованої групи, відомості про ступінь і характер кримінальної активності в групі тощо); психофізіологічні (емоційний стан, специфіку характеру, мотиваційної сфери, соматичні захворювання, спадковість); морально-психологічні (роль лідера групи в її злочинній діяльності, постійність складу під час вчинення нападів); біологічні (міміку, жестикуляцію, манери, що відрізняються відносною стійкістю, індивідуальністю, рефлексорністю). Певна частина цих ознак (зокрема, демографічних, психологічних) розробляється з урахуванням можливості їх порівняння з аналогічними відомостями про потерпілого (інтересами, зв'язками, відносинами тощо).

У статті встановлено, що особа злочинця та специфіка його злочинної поведінки є важливим елементом механізму злочинної діяльності. Механізм розбійного нападу виступає інтегруючою ланкою його криміналістичної характеристики, що відображає у взаємодії особу злочинця й обстановку нападу і, як наслідок, забезпечує цілісне пізнання злочинної події. Важливим джерелом криміналістично значущої інформації про такі кримінальні протиправні діяння є особа потерпілого. Кореляційні зв'язки потерпілого, особи злочинця та способу вчинення злочину дозволяють слідчому здійснювати версіювання на початковому етапі розслідування в умовах інформаційної невизначеності.

Ключові слова: розбій, особа злочинця, криміналістична характеристика, організована група.

Mirkovets O.M. Information about the identity of the offender in the structure of the forensic characteristics of robberies committed by an organized group

Summary

The person as an object of research provides a multifaceted and multilevel analysis of its essence. The most general provisions about the person are formed by philosophy, which is the methodological basis for specific areas of knowledge. Philosophical approach in understanding the essence of the person involves the unity of the inner side (consciousness) and the outer side (activity). Philosophy considers the individual as a product of social development, as a unity of general, special and individual. In this sense, man (person) is the result of the evolution of the entire human race, inherits and reflects the social experience of all previous generations. However, a person also has some unique characteristics and qualities that reflect his individual life experience, life, due to the specific content of his family, work, household and other relationships, connections, as well as the microenvironment in which he is. Thus, a person as a person is formed by the whole set of material, political, ideological, moral, legal, domestic, cultural, aesthetic and other conditions that make up the meaning of life and their reflection in the social and individual consciousness. This provision creates the basis for the development of a forensic approach to cognition of the person.

During the investigation of a robbery committed by an organized group, the following criminologically significant personal characteristics of the attackers should be established: socio-demographic (sex, age, place of residence, nationality, education, profession, income level, social status, marital status, criminal record, character and duration of criminal behavior, circumstances of joining an organized group, information on the degree and nature of criminal activity in the group, etc.); psychophysiological (emotional state, specificity of character, motivational sphere, somatic diseases, heredity); moral and psychological (the role of the group leader in its criminal activities, the consistency of the composition during the attacks); biological (facial expressions, gestures, manners, characterized by relative stability, individuality, reflexivity). Some of these characteristics (including demographic, psychological) are developed taking into account the possibility of comparing them with similar information about the victim (interests, connections, relationships, etc.).

The article establishes that the identity of the offender and the specifics of his criminal behavior is an important element of the mechanism of criminal activity. The mechanism of a robbery is an integrative part of its forensic characteristics, which reflects the interaction of the offender and the circumstances of the attack and, as a consequence, provides a holistic knowledge of the criminal event. An important source of forensically significant information about such criminal offenses is the identity of the victim. The correlations between the driver of the vehicle and the object of the criminal encroachment, the identity of the offender and the manner in which the crime was committed allow the investigator to make versions at the initial stage of the investigation in conditions of information uncertainty.

Key words: robbery, the identity of the offender, forensic characteristics, organized group.

Список використаних джерел:

1. Курс криминалистики. Особенная часть / отв. ред.-сост. В. Е. Корноухов. Москва : Юристъ. Т. 1. Методики расследования корыстных преступлений. 2001. 634 с.
2. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
3. Криминалистика: учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2005. 781 с.
4. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінології науки. 424 с.
5. Джужа О. М. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 15–21.
6. Антонян Ю. М., Эминов В. Е. Личность преступника. Криминолого-психологическое исследование: монография. Москва : Норма; Инфора-М, 2015. 368 с.
7. Юридична психологія: підручник / Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.; за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. Київ: КНТ, 2007. 352 с.
8. Антонян Ю. М. Особо опасный преступник: монография. М.: Проспект, 2014. 310 с.
9. Волконская Е. К. Предупреждение насильственных преступлений: уголовно-правовой и криминологический аспекты: монография. М.: Юрлитинформ, 2014. 184 с.
10. Еникеев М. И. Юридическая психология: учебник. М. : НОРМА, 2005. 624 с.
11. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2012. 548 с.
12. Берестнев М. А. Методика расследования разбойных нападений на автодорогах вне населенных пунктов, совершаемых организованными преступными группами : автореф. дис...

- канд. юрид. наук : 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика; оперативно-розыскная деятельность». Краснодар, 2010. 27 с.
13. Коренєв П. М. Сучасні проблеми української криміналістики. Х. : Консум, 2001. 173 с.
 14. Школьний В. Б. Тактика викриття організатора злочинного угруповання : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика; оперативно-розыскная деятельность». К., 2009. 20 с.
 15. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг, 2019. 122 с.